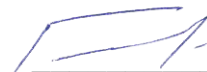

**ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

Кафедра практичної психології

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри

Гейко Є. В.

«30» серпня 2020 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ОКЗ Практикум з дитячої психології

Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

ОР другий (магістерський) рівень вищої освіти

(денна/заочна форма навчання)

Спеціальність 012 Дошкільна освіта

ОПП Дошкільна освіта та Початкова освіта

Факультет педагогіки та психології

(назва факультету)

2020 – 2021 навчальний рік

Робоча програма з курсу «Практикум з дитячої психології» для студентів за спеціальністю 012 Дошкільна освіта ОПП Дошкільна освіта (другий (магістерський) рівень вищої освіти)

„31” серпня 2020 року – 19 с.

Розробники:

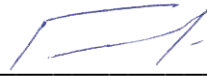
доцент кафедри практичної психології, канд. психол. н. Міненко О. О.

(вказати авторів, їхні посади, наукові ступені та вчені звання)

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри практичної психології

Протокол від «31» серпня 2020 року №1

Завідувач кафедри

(підпис)

Гейко Є. В.

© Міненко О. О., 2020 рік

© ПЗДП, 2020 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання*
Кількість кредитів ЄКТС – 3,5	Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка (шифр і назва)	Нормативна	
	Спеціальність 012 Дошкільна освіта (шифр і назва)		
Блоків/модулів – 2	ОПП Дошкільна освіта	Рік підготовки	
Розділів/змістових модулів – 2		1-й	1-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____		Семестр	
		1-й	1-й
(назва)		Вид контролю:	
		залік	залік
	Лекції		
Загальна кількість годин – 105	Освітній рівень: Другий (магістерський) рівень вищої освіти	14 год.	6 год
Тижневих аудиторних годин для денної форми навчання: 3		Практичні, семінарські:	
		30 год.	6 год
		Лабораторні:	
		0 год.	0 год.
		Самостійна робота:	
		61 год.	93 год
		Індивідуальні завдання:	
		0 год.	0 год.
		Консультації:	
	0 год.	0 год.	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить (%):
для денної форми навчання –

для заочної форми навчання –

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета: засвоїти теоретичні знання та сформувати практичні уміння вирішувати складні завдання і проблеми у процесі професійної діяльності вихователя, які виникають при роботі з проблемними категоріями дітей дошкільного віку.

Завдання:

- Засвоїти знання про основні порушення у розвитку дітей дошкільного віку, їхні причини та симптоматику.
- Знати психолого-педагогічні методи корекції порушень психічного розвитку дошкільників
- Виробити практичні уміння і навички психолого-педагогічної діагностики порушень психічного розвитку дошкільників
- Розробляти програми психолого-педагогічної корекції порушень у розвитку дошкільників, провадити їх в індивідуальній та груповій роботі з дітьми дошкільного віку, оцінювати якість.
- Ідентифікувати ступінь складності завдань діяльності вихователя при роботі з проблемними категоріями дошкільників та приймати рішення про перескерування, звернення за допомогою або підвищення кваліфікації.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- Основні види порушень у розвитку дошкільників
- Причини появи та симптоматику порушень у розвитку дошкільників.
- Основні методи і прийоми психолого-педагогічної корекції порушень у розвитку дошкільників;

вміти:

- Діагностувати порушення у психічному розвитку дошкільників.
- Розробляти програми психолого-педагогічної корекції порушень у розвитку дошкільників; оцінювати якість.
- Організувати та проводити психолого-педагогічну корекцію у роботі з дошкільниками із застосуванням валідних та надійних методів та технік.
- Оцінювати якість впроваджених програм.
- Узагальнювати емпіричні дані, формулювати теоретичні висновки, робити психолого-педагогічний прогноз щодо розвитку особистості дошкільників.

Спеціальні (фахові компетентності):

КС-1. Здатність організувати освітній процес у закладах дошкільної освіти з використанням сучасних засобів, методів, прийомів, технологій.

КС-3. Здатність до психолого-педагогічного керівництва особистісним розвитком дітей раннього і дошкільного віку, зокрема, дітей з особливими освітніми потребами.

КС-5. Здатність створювати та впроваджувати в практику наукові розробки, спрямовані на підвищення якості освітньої діяльності та освітнього середовища в системі дошкільної, зокрема, інклюзивної освіти.

КС-6. Здатність здійснювати просвітницьку діяльність з метою підвищення психолого-педагогічної компетентності вихователів, батьків, громадськості.

КС-9. Здатність до самоосвіти, самовдосконалення, самореалізації в професійній діяльності та до конкурентної спроможності на ринку праці.

Загальні компетентності:

КЗ-1. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

КЗ-2. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

КЗ-3. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

КЗ-4. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

КЗ-5. Здатність працювати в команді.

КЗ-6. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

Програмні результати навчання

ПРН 02 Упроваджувати інформаційні та комунікаційні технології і генерувати нові ідеї в організації освітнього процесу закладів дошкільної освіти різного типу.

ПРН 04 Аналізувати й порівнювати результати педагогічного впливу на індивідуальний розвиток дитини дошкільного віку в різних видах діяльності.

ПРН06 Здійснювати психолого-педагогічне керівництво індивідуальним розвитком особистості дитини.

ПРН 08 Виявляти та відтворювати в практичній діяльності вихователя закладу дошкільної освіти передовий педагогічний досвід та результати досліджень.

ПРН09 Застосовувати в професійній діяльності сучасні дидактичні та методичні засади викладання психолого-педагогічних дисциплін і обирати відповідні технології та методики.

3. Програма навчальної дисципліни

Розділ 1. Типові проблеми у розвитку дітей дошкільного віку

Тема 1. Порушення розвитку пізнавальної сфери дітей дошкільного віку.

Особливості та закономірності розвитку сенсорної сфери дошкільників.

Основні порушення розвитку сенсорної сфери дошкільників.

Особливості та закономірності розвитку уваги дошкільників. Основні порушення розвитку уваги дошкільників.

Особливості та закономірності розвитку пам'яті дошкільників. Основні порушення розвитку пам'яті дошкільників.

Особливості та закономірності розвитку мислення дошкільників. Основні порушення розвитку мислення дошкільників.

Особливості та закономірності розвитку мовлення дошкільників. Основні порушення розвитку мовлення дошкільників.

Тема 2. Агресивні діти.

Поняття агресивності та агресивної поведінки. Причини агресивності дітей дошкільного віку.

Тема 3. Гіперактивні діти.

Поняття гіперактивності та її прояви. Причини гіперактивності дітей дошкільного віку.

Тема 4. Діти, що мають порушення у розвитку моральної сфери.

Поняття моральності та моральної поведінки. Причини порушень у моральній сфері дітей дошкільного віку.

Тема 5. Діти з фобіями.

Поняття дитячих страхів (фобій). Причини страхів дошкільників.

Тема 6. Тривожні діти.

Поняття тривожності та її прояви. Причини тривожності дітей дошкільного віку.

Тема 7. Діти, що мають порушення у розвитку соціально-емоційної сфери.

Закономірності та рівні розвитку соціально-емоційної сфери дошкільників.

Причини порушень у соціально-емоційній сфері дітей дошкільного віку.

Розділ 2. Психолого-педагогічна корекція порушень психічного розвитку дошкільників.

Тема 1. Психолого-педагогічна діагностика порушень психічного розвитку дошкільників.

Предмет, задачі психолого-педагогічної діагностики. Значення психолого-педагогічної діагностики порушень розвитку в визначенні освітнього маршруту та забезпеченні індивідуального психолого-педагогічного супроводу дитини. Етапи діагностики. Характеристика принципів психолого-педагогічної діагностики. Методи психолого-педагогічної діагностики порушень психічного розвитку дошкільників.

Тема 2. Принципи побудови програм психолого-педагогічної корекції порушень психічного розвитку дошкільників.

Сутність, мета, завдання психолого-педагогічної корекції. Принципи психолого-педагогічної корекції. Етапи психолого-педагогічної корекції. Методи психолого-педагогічної корекції. Особливості психолого-педагогічної корекції у роботі з дошкільниками.

Тема 3. Методи та прийоми психолого-педагогічної корекції порушень психічного розвитку дошкільників.

Розвиток та корекція пізнавальної сфери дітей дошкільного. Методи корекції агресивності дошкільників. Методи корекції гіперактивності дошкільників. Методи корекції моральної сфери дітей дошкільного віку. Методи корекції страхів у дошкільників. Методи корекції тривожності дошкільників. Методи розвитку та корекції соціально-емоційної сфери дітей дошкільного віку.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин (денна форма)						
	Всього	у тому числі					С.р. Денна /заочн а
		Ауд	Л.	Пр	Заочна форма		
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>л</i>	<i>пр</i>	<i>7</i>
<i>Розділ 1. Типові проблеми у розвитку дітей дошкільного віку</i>							
Тема 1. Порушення розвитку пізнавальної сфери дітей дошкільного віку	8	4	2	2	1		4/6
Тема 2. Агресивні діти	8	4	2	2	1		4/6
Тема 3. Гіперактивні діти.	8	4	2	2	1		4/6
Тема 4. Діти, що мають порушення у розвитку моральної сфери	8	4	2	2	1		4/6
Тема 5. Діти з фобіями.	8	4	2	2	1		4/6
Тема 6. Тривожні діти	8	4	2	2	0,5		4/6
Тема 7. Діти, що мають порушення у розвитку соціально-емоційної сфери	8	4	2	2	0,5		4/6
<i>Всього за 1 розділ</i>	<i>56</i>	<i>28</i>	<i>14</i>	<i>14</i>	<i>6</i>		<i>28/42</i>
<i>Розділ 2. Психолого-педагогічна корекція порушень психічного розвитку дошкільників.</i>							
Тема 1. Психолого-педагогічна діагностика порушень психічного розвитку дошкільників.	9	4		4		1	5/12
Тема 2. Принципи побудови програм психолого-педагогічної корекції порушень психічного розвитку дошкільників	9	4		4		1	5/12

Тема 3. Методи та прийоми психолого-педагогічної корекції порушень психічного розвитку дошкільників.	31	8		8		4	23/27
<i>Всього за 2 розділ</i>	49	16		16	6	6	33/51
<i>Всього</i>	105	44	14	30	6	6	61/93

5. Теми семінарських занять

Не передбачено

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Тема 1. Порушення розвитку пізнавальної сфери дітей дошкільного віку	2	-
2	Тема 2. Агресивні діти	2	-
3	Тема 3. Гіперактивні діти.	2	-
4	Тема 4. Діти, що мають порушення у розвитку моральної сфери	2	-
5	Тема 5. Діти з фобіями.	2	-
6	Тема 6. Тривожні діти	2	-
7	Тема 7. Діти, що мають порушення у розвитку соціально-емоційної сфери	2	-
8	Тема 8. Психолого-педагогічна діагностика порушень психічного розвитку дошкільників.	4	1
9	Тема 9. Принципи побудови програм психолого-педагогічної корекції порушень психічного розвитку дошкільників	4	1
10	Тема 10. Методи та прийоми психолого-педагогічної корекції порушень психічного розвитку дошкільників.	8	4

7. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Не передбачено		

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
1	Тема 1. Порушення розвитку пізнавальної сфери дітей дошкільного віку	4	6
2	Тема 2. Агресивні діти	4	6
3	Тема 3. Гіперактивні діти.	4	6
4	Тема 4. Діти, що мають порушення у розвитку моральної сфери	4	6
5	Тема 5. Діти з фобіями.	4	6
6	Тема 6. Тривожні діти	4	6
7	Тема 7. Діти, що мають порушення у розвитку соціально-емоційної сфери	4	6
8	Тема 8. Психолого-педагогічна діагностика порушень психічного розвитку дошкільників.	5	12
9	Тема 9. Принципи побудови програм психолого-педагогічної корекції порушень психічного розвитку дошкільників	5	12
10	Тема 10. Методи та прийоми психолого-педагогічної корекції порушень психічного розвитку дошкільників.	23	27
	Разом	61	93

9. Індивідуальні завдання

Не передбачено

10. Методи навчання

Програмні результати навчання ОП	Методи навчання	Форми та методи оцінювання
<p>ПРН06 Здійснювати психолого-педагогічне керівництво індивідуальним розвитком особистості дитини.</p>	<p><u>Загальні методи:</u> <i>За типом пізнавальної діяльності:</i> пояснювально-ілюстративний; репродуктивний; проблемного викладу; дослідницький; відповідно до логіки пізнання: аналітичний; індуктивний; дедуктивний.</p>	<p>Підсумкове: залік.</p> <p>Поточне: фронтальне та індивідуальне усне опитування, письмове опитування</p>
<p>ПРН10 Володіти вміннями й навичками аналізу, прогнозування, планування, організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти з урахуванням принципів дитиноцентризму, здоров'язбереження, інклюзії, розвивального навчання, особистісно-орієнтованого підходу, суб'єкт-суб'єктної взаємодії</p>	<p><i>За основними етапами процесу:</i> формування знань; формування умінь і навичок; застосування знань; узагальнення; закріплення; перевірка.</p> <p><i>За системним підходом:</i> стимулювання та мотивація; контроль та самоконтроль.</p> <p><i>За джерелами знань:</i> словесні: розповідь, пояснення, лекція; наочні: демонстрація, ілюстрація.</p> <p><i>За рівнем самостійної розумової діяльності:</i> проблемний; частково-пошуковий; дослідницький; метод проблемного викладання.</p>	<p>тестування, перевірка самостійної роботи студентів з першоджерелами, письмовий поточний контроль, захист презентацій проєктів, модульна контрольна робота тощо.</p> <p>Тематичний контроль проводиться на підставі оцінювання результатів знань студентів після вивчення матеріалу з розділу (усний/письмовий/ on-line тестування).</p>
	<p><u>Спеціальні методи:</u> методи моделювання та проведення фрагментів програм психолого-педагогічної корекції з використанням сучасних освітніх технологій, підготовка проєктів та їх презентацій.</p>	

	<p style="text-align: center;"><u>Методи під час</u></p> <p><u>дистанційного навчання:</u> телекомунікаційні (інтерактивні комп'ютерні відеоконференції, on-line консультації, самостійна робота студентів з використанням освітніх платформ (Zoom, Classroom, Google Meet) та месенджерів (Telegram, Viber), контент каналу You Tube, інформаційний контент сайтів курсу на Moodle ЦДПУ та Owncloud ЦДПУ. Презентація розроблених програм психолого-педагогічної корекції на інтерактивних дошках. Підсумкове оцінювання: через проходження он-лайн тестів за допомогою ресурсу GoogleForms.</p>	
--	--	--

11. Методи контролю

Оцінювання якості знань студентів, в умовах організації навчального процесу за кредитно-модульною системою здійснюється шляхом поточного, модульного, підсумкового (семестрового) контролю за 100-бальною шкалою оцінювання, за шкалою ECTS та національною шкалою оцінювання.

11.1. ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ

Поточний контроль – це оцінювання навчальних досягнень студента (рівень теоретичних знань та практичних умінь та навичок) під час проведення аудиторних занять та самостійної роботи.

Форми участі студентів у навчальному процесі, які підлягають поточному контролю:

- виступ з основного питання;
- доповнення, запитання до того, хто відповідає, рецензія на виступ;
- участь у дискусіях, інтерактивних формах організації заняття;
- аналіз першоджерел;
- письмові завдання (тестові, контрольні, творчі роботи, реферати тощо);
- систематичність роботи на семінарських заняттях, активність під час обговорення питань.

Максимальна кількість балів, які студент може отримати під час *практичних занять – 5 балів.*

Шкала оцінювання:

5 балів – відмінний рівень

4 бали – достатній рівень

3 бали – задовільний рівень

2 бали – незадовільний рівень

1 бал – дуже низький рівень.

Критеріями оцінювання є:

Відмінний рівень: знання основних положень матеріалу, історії проблеми, термінології; уміння встановлювати міжпредметні зв'язки, самостійно наводити приклади, продукувати ідеї, визначати прикладні напрямки використання теоретичного матеріалу.

Достатній рівень: знання основних положень матеріалу, історії проблеми, термінології; уміння встановлювати міжпредметні зв'язки за допомогою викладача; переважає репродуктивний виклад інформації.

Задовільний рівень: домінує репродуктивний виклад інформації; труднощі в установленні міжпредметних зв'язків навіть з допомогою викладача; знання основної термінології.

Незадовільний рівень: фрагментарне засвоєння матеріалу; його повторне відтворення відбувається з аналогічними помилками.

Дуже низький рівень: відсутні елементарні уявлення про дитячу психологію як галузь наукового знання.

Крім того, студент має можливість отримати ***додатковий 1 бал*** на практичному занятті за постійні смислові доповнення, виправлення неточностей, активну участь у дискусіях та інтерактивних формах роботи.

Якщо студент жодного разу не відповідав на семінарських заняттях, матиме за відповідний поточний контроль ***0 балів.***

В кінці кожного модуля підраховується сума всіх поточних оцінок, отриманих студентом протягом вивчення даного модуля

За рішенням кафедри студентам, які брали участь у науково-дослідній роботі – роботі конференцій, студентських наукових гуртків та проблемних груп, підготовці публікацій, були учасниками олімпіад, конкурсів тощо можуть нараховуватися додаткові бали: ***до 5 балів.***

Студент, який не з'являвся на практичні заняття (з поважних причин, підтверджених документально), а отже, не мав ***поточних оцінок***, має право повторно пройти поточний контроль під час консультацій. На консультаціях

студент може відпрацювати пропущені практичні заняття, а також ліквідувати заборгованості з інших видів навчальної роботи.

Ще одним видом поточного контролю є розробка програми психолого-педагогічної корекції порушень психічного розвитку дошкільників. Максимальний бал – **30 балів**.

11.2. МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ

Модульний контроль проводиться на останньому занятті модуля. Тривалість виконання модульних контрольних завдань не повинна перевищувати двох академічних годин.

Форми проведення модульних контролів під час вивчення дисципліни «Практикум з дитячої психології»: комплексна письмова модульна контрольна робота.

До модульних контрольних робіт допускаються всі студенти незалежно від результатів поточного контролю.

За виконання завдань модульного контролю студент отримує **контрольну модульну оцінку** (кількість балів), яка враховується в процесі розрахунків модульної оцінки: максимальна кількість балів за модульну контрольну роботу (МКР) – 10.

Перескладання МКР допускається в терміни, визначені викладачем, під час поточних консультацій. Студент, який не з'явився на модульний контроль (незалежно від причини), має право один раз повторно пройти модульний контроль у визначені викладачем терміни під час поточних консультацій.

11.3. ПІДСУМКОВИЙ (СЕМЕСТРОВИЙ) КОНТРОЛЬ

З дисципліни «Практикум з дитячої психології» передбачена така форма семестрового контролю, як **залік**, який виставляється на основі суми всіх балів (поточних оцінок, модульних контрольних робіт, балів за розроблені програми).

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Дисципліна «Практикум з дитячої психології»

Поточне тестування та самостійна робота													Сума
Розділ № 1								Розділ № 2				Проект	Підсумкова семестрова
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	М КР 1	T1	T2	T3	М КР 2		
5	5	5	5	5	5	5	10	5	5	5	10	30	

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

Навчальна програма з курсу «Практикум з дитячої психології», Робоча програма з курсу «Практикум з дитячої психології», плани практичних занять, розробки лекційних занять, список рекомендованої літератури.

14. Рекомендована література

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология. – М., 1997.
2. Абраменкова В. Во что играют наши дети? Игрушка и АнтиИгрушка. – М.: Яуза, Эксмо, Лепта Книга, 2006. – 640 с.
3. Аралова М. Справочник психолога ДООУ. М., 2010.
4. Веракса А.Н. Практический психолог в детском саду. М.: Мозаика-Синтез, 2012. 144 с.
5. Возрастная и педагогическая психология / Под ред М.В.Гамезо, М.В.Матюхиной, Т.С.Михальчик. – М., 1984.
6. Григорьева М.Р. Интеллектуально-развивающие занятия со старшими дошкольниками. М: Учитель, 2020. 136 с.
7. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: Навч.посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
8. Заброцький М.М. Вікова психологія. – К.: МАУП, 1998.
9. Истратова О.Н. Большая книга детского психолога: от 3 до 10 лет. / О.Н.Истратова, Г.А.Широкова, Т.В. Эксакусто. Ростов н/Д: Феникс, 2008. 568 с.
10. Крамченкова В.О. Психодіагностика розвитку дошкільників: старший вік. Харків: Вид-во Ранок, 2013. 192 с.
11. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. – К., 1973
12. Максименко С.Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. – К., 1990.
13. Медведева И., Шишова Т. Дети нашего времени. – М., 2003. – 256 с.
14. Мир детства: Дошкольник / Под ред. А.Г.Хрипковой. – М., 1979.
15. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: Навч.посіб. – К.: Академвидав, 2008. – 432 с.
16. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Психологічний інструментарій в умовах дошкільного закладу. К., 2019. 226 с.
17. Развитие внимания и эмоционально-волевой сферы детей 4-6 лет. / Сост. Ю.Е.Веприцкая. М: Учитель, 2020. 123 с.
18. Широкова Г. Справочник дошкольного психолога. М.: Феникс, 2010. 384 с.
19. Шишова Т.Л. Чтоб ребенок не был трудным .Воспитание детей от 4 до 14 лет. М.: Зерна-слова, 2014. 416 с.

Інформаційні ресурси

1. www.students.net.ua – український освітній портал для студентства
2. www.osvita.org.ua – освітній портал, що містить структуровані освітні ресурси України, базу даних ВНЗ України і Росії.
3. www.udl.org.ua – українська система дистанційного навчання.
4. www.education.gov.ua – сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.
5. www.nbuiv.go.ua – сайт бібліотеки ім. В. Вернадського